

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ

КАФЕДРА СОЦІАЛЬНИХ І ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН

“Затверджую”:

завідувач кафедри СіГД

полковник служби ЦЗ

д. філософ. наук, професор

Рябініна О.В.

“ 22 ” червня_ 2019 р.

ГЛОБАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОСТІ

ТЕМА: 1.5. Глобальна цивілізаційна конкуренція

План

1. Цивілізаційна природа глобальної конкуренції
2. Україна у глобальній цивілізаційній конкуренції

Час проведення: 2 години.

1. Цивілізаційна природа глобальної конкуренції

Парадигма сучасних міжнародних відносин визначається конкуренцією в її найширшому розумінні. Її предметом стають, зокрема, ціннісні орієнтири й моделі розвитку. В умовах глобалізму глобальна конкуренція, суб'єкти якої дуже різномірні, переслідують несумісні цілі й діють дуже різними методами, фактично зводиться до конкурентної боротьби за вплив на розвиток людства, або за нав'язування світу своєї моделі розвитку.

В основі глобальної конкуренції лежить конкуренція цивілізаційна, що за багатьма ознаками нагадує біологічну, сенс якої — у боротьбі за існування, самовідтворення та експансію. Цивілізації являють собою автономні людські популяції, кожна з яких займає окремий ареал у світовому просторі, еталонно втілює певний духовно-соціальний тип (цивілізаційний код), який конвертується в особливий суспільний порядок, традицію державного будівництва та спосіб геополітичної поведінки. Не дивно, що в наш час посилення впливу цивілізаційного чинника на міжнародні відносини і світовий розвиток стає стратегія нав'язування світу свого типу світосприйняття і суспільного порядку, тобто уявлень про причини, цілі й норми існування людства.

Глобальна конкуренція стає конкуренцією між цивілізаціями, учасники якої не тільки переслідують різні цілі різними, в тому числі позасистемними, методами, але й не в змозі прийняти цінності, цілі й методи один одного. Фінансово-технологічна експансія Заходу, етнічна — Китаю й соціально-релігійна — ісламу не просто розгортаються в різних площинах, вони не сприймають один одного як далекі явища, ворожі не через боротьбу за вплив, а через власне спосіб життя. Компроміс вимагає зміни способу життя, тобто знищення учасника компромісу як цивілізації.

Запорукою успіху в цивілізаційній конкуренції стають насамперед агресивність і позакоекономічні ресурси й технології — інтелектуальні, комунікаційні, організаційні. З їхньою допомогою нав'язуються власні стандарти і простір змагання, що створює величезні конкурентні переваги для відповідного суб'єкта. Така перевага характеризується відсутністю спільної мови й загальної системи цінностей і мотивацій, світогляду, способу життя й діяльності між учасниками.

Цивілізаційна конкуренція реалізується через технології символічної політики, які стають засобами символічної боротьби. Цивілізаційна конкуренція постає як боротьба за символічну владу, що забезпечує легітимацію того соціального порядку, який несе в собі відбиток певного цивілізаційного коду.

Оперуючи найважливішим ресурсом цивілізаційної конкуренції — символічним капіталом, символічна влада дозволяє тій чи іншій цивілізаційній силі нав'язати власні правила гри — зміцнити «тверді форми влади», як-от політична чи економічна, або зменшити їх, викриваючи їхню обмеженість. Тому результати цивілізаційної конкуренції не можуть бути прогнозованими тією мірою, якою піддається прогнозуванню, наприклад, економічна конкуренція. Будучи значно доступнішою і легшою у використанні, ніж такі ресурси влади, як політика, економіка, силові заходи, символічна влада підключає й активізує ідеологію, мистецтво і культуру, хоча вони не є повністю підконтрольними владній еліті.

Сьогодні розгортається найбільш напружена боротьба, підсумок якої буде визначатися підсумками конкуренції за формування нового глобального світу. Ця боротьба не є локалізованою або взагалі просторово зорієнтованою. Сьогодні

практично кожен суб'єкт економічної діяльності в силу свого способу дій виступає на боці Заходу в цивілізаційній конкуренції, неухильно розширюючи тим самим коло «внутрішнього Заходу» в незахідних суспільствах. До нього активно залучаються і представники еліт та молоді, які в першу чергу сприймають ринково-конкурентну модель поведінки і відповідну систему цінностей. Саме серед них наймасовішим стало відторгнення власних цінностей і почуття ворожості до рідної країни.

Особливо показовими переваги Заходу стають при аналізі ціннісних орієнтацій еліт, включених у глобальну конкуренцію країн. В умовах глобалізму їхня свідомість дедалі більше формується ззовні, стратегічними конкурентами, що робить її неадекватною, а наслідки їхній дій — руйнівними.

Сьогодні ми бачимо, що особливо небезпечною загрозою, спричиненою глобальною цивілізаційною конкуренцією, стає послаблення цивілізаційних принципів незахідних суспільств, чому активно сприяє Захід, який утверджує пріоритет своєї системи норм і цінностей. Очевидно, що універсалістський тиск спрямований на підлив конкурентоспроможності опонентів Заходу в глобальній цивілізаційній конкуренції. Він виявляється у нав'язуванні незахідним суспільствам власних цивілізаційних стандартів, до того ж експортно орієнтованих — від рецептів монетаризму до концепцій прав людини і «відкритого суспільства».

Ідея відповідності стандартам «цивілізованості» служить Заходу способом пояснення і виправдання своєї глобальної експансії, стаючи тим самим культурним приниженням і величезною загрозою для незахідних держав, що тривалий час підтримували власні критерії «цивілізованості», засновані на власних традиціях і досвіді. Критерії приналежності до «цивілізації», звернені до держав, використовуються як приводи для втручання в їхні справи та відповідають прагненню гарантувати прийняття західних культурних норм у залежній країні. Необхідність приймати вимоги, що ззовні нав'язуються, відповідно до «міжнародних норм», найчастіше веде до зіткнень з цінностями і смислами традиційної культури незахідних суспільств.

Нове звернення до жорстких стандартів цивілізованості зумовлено насамперед логікою глобальної конкуренції. Передові в економічному і технологічному відношенні країни усвідомлюють, що їхні національні ресурси обмежені, проте не бажають розставатися зі своїм статусом, і для цього вони перейшли до мобілізації чужих накопичених національних багатств з метою власного розвитку. Перейшовши до стратегії руйнування можливостей інших держав, вони використовують для цього різні чинники — від військово-економічного до цивілізаційного, дія якого виявляється у стратегіях демодернізації суспільств, що вестернізуються. Прикладом успішного виконання цього завдання у найкоротший термін стали пострадянські суспільства.

«Традиційні духовні цивілізації», у першу чергу ісламська, православна й конфуціанська (китайська), протистоять установленню світового панування еліт Західної цивілізації й транснаціонального співтовариства й прагнуть до створення багатопольярного світу.

Це протистояння становить сутність *головного геополітичного протиріччя сучасності*, що виявляється:

— **в економічній галузі** — у протиставленні прагнення еліт країн Заходу, насамперед США, розширити й закріпити свій глобальний економічний контроль із забезпеченням для себе однобічних переваг, та прагнення інших країн світу

вирватися з-під цього контролю й створити власну високоефективну економіку;

— *у духовній галузі* — у протиставленні ліберальних цінностей західної цивілізації, індивідуалізму, пріоритету особистості над суспільством, що породжують владу грошей, та традиційних цінностей, характерних для Православ'я й Ісламу, домінанті общинності, пріоритету загального над частковим, що породжують владу ідей;

— *у галузі безпеки* — у протиставленні двох принципів забезпечення безпеки «домінуючого придушення» і «балансу сил». Перший принцип припускає існування єдиного абсолютно переважаючого центру сили, які проблеми світової безпеки вирішує прямим військовим придушенням або загрозою такого, з обмеженням державного суверенітету й розширенням повноважень наднаціональних органів влади. Другий — контроль безпеки за рахунок формування балансу сил на глобальному й регіональному рівнях, з посиленням суверенітету держав.

До інших протиріч геополітичного рівня належать:

1. В екологічній галузі — між зростаючим промисловим виробництвом провідних країн світу та обмеженими можливостями їхньої екології. Це протиріччя намагаються розв'язати за рахунок «експорту відходів».

2. У демографічній галузі — між перенаселеністю одних країн, насамперед країн Азії й Африки, та низькою щільністю населення в інших районах світу.

3. В економічній галузі — між прискореним ростом промисловості країн Європи і розвинених країн Азії і відповідним наростанням обсягів споживаної сировини, а також їхніми обмеженими запасами на планеті.

2. Україна у глобальній цивілізаційній конкуренції

У той час як на перший план у глобальній конкурентній боротьбі виходить цивілізаційний чинник, українська еліта досі мислить категоріями епохи держав-націй. Це заважає визнати, що найважливішим завданням є насамперед адекватне визначення цивілізаційних інтересів держави. Останні ґрунтуються на цивілізаційному надбанні, традиціях і цінностях відповідної цивілізації, забезпечуються цивілізаційним потенціалом суспільства й охоплюють галузі економіки, екології, міжнародних відносин, публічної адміністрації, оборони, інформаційну, соціальну, культурну галузі. Вони мають довгостроковий характер, визначають основні цілі розвитку, формують стратегічні і тактичні задачі внутрішньої і зовнішньої політики, реалізуються через системи державного і глобального управління та механізми суспільної самоорганізації. Нам лише треба буде сформулювати свої цивілізаційні інтереси і на їхній основі вибудувати свої концепції національної безпеки та зовнішньої політики, військову доктрину, стратегію економічного і соціального розвитку. Без цього не вдасться встояти у жорсткій глобальній цивілізаційній конкуренції.

Необхідною умовою реалізації цивілізаційних інтересів держави є можливість і здатність самостійно вирішувати внутрішні завдання, забезпечувати у взаємодії з іншими державами своєї цивілізації внутрішню й міжцивілізаційну стабільність, незалежно від намірів і позицій іншocyвілізаційних держав і їхніх співтовариств. Забезпечення цивілізаційної безпеки держави є обов'язковою умовою ефективного захисту її життєво важливих інтересів.

Природою та історією України визначено існувати і розвиватися на межі трьох традиційних цивілізацій — православної, західної та ісламської. Ця поліцивілізаційна природа української державності одночасно створює для неї великі загрози та унікальні можливості. Кожна з цих цивілізацій здійснює величезний вплив на політичні, економічні та культурні процеси в Україні. При цьому очевидною є провідна роль православної цивілізації у формуванні основних рис українського суспільства і державності, що історично визначила геополітичну орієнтацію основної частини українських земель.

Одночасно у вертикальному вимірі цивілізаційної структури українського суспільства присутні цивілізаційні сегменти, що втягують її у нові метарегіональні простори глобального універсуму. Більше того, помітні цивілізаційні зрушення сприяють остаточному і незворотному витісненню України на периферію економічної системи глобалізму. Це пов'язано насамперед з руйнуванням пріоритетних сегментів евриекономіки і ергоекономіки, домінуванням орієнтації на екстенсивні способи господарювання, перерозподільчими практиками тощо.

Експансія техногенної цивілізації здійснює особливо руйнівний вплив на маргінальні суспільства насамперед тому, що саме тут створюються точки зіткнення техногенності й фундаменталізму. Відповіддю на наступ техногенної цивілізації є фундаменталізм національного і релігійного характеру. Техногенність і фундаменталізм несумісні як антиподи, і ця несумісність служить джерелом глобальних загроз безпеці. Етнонаціональні імпульси фундаменталізму мають тенденцію спалахувати особливо гостро залежно від ступеня послаблення стримуючої її державної могутності.

Формування нової «глобальної становості» позбавляє Україну шансів претендувати навіть на можливість прориву на вищі щаблі глобальної ієрархії, але поліцивілізаційна природа створює умови для поширення (в тому числі через технології формування свідомості) як серед еліт, так і у широких верствах суспільства ілюзій про можливість цього прориву за рахунок інтеграції у глобальні структури постіндустріального світу. Можливості для випереджаючого розвитку України пов'язані з усвідомленням появи нових політичних технологій управління цивілізаційними процесами, які активно розробляє та застосовує постіндустріальний, західний світ, а звідси — з виходом на перший план цивілізаційного виміру глобальної конкуренції.

Перетворення у полігон апробування технологій демодернізації в процесі геоекономічної експансії Заходу є основною геоекономічною загрозою цивілізаційній безпеці України. Слід відверто визнати, що Україна стала об'єктом геоекономічної війни, спрямованої на руйнування її інфраструктури. У цій війні на службу ставиться стратегія «непрямих дій»: формуються нові види зброї невоєнного характеру розвивається свого роду геоекономічна «вірусологія» (перелив світового доходу, кредитний удар, підрив фінансової системи тощо), поступово влітаються інформаційні технології. Зворотною стороною геоекономічної експансії є втеча капіталів, яка виступає найважливішим фактором перерозподілу національних багатств. В Україні вона багаторазово перевищила приплив іноземного капіталу, доповнюючись відтоком інтелекту та демографічним виснаженням нації.

В умовах, коли Україна вочевидь залишається поза межами постіндустріального світу «обраних долею», а нова глобальна ситуація набуває ознак зіткнення цивілізацій, більшість з яких релігійно фундовані, втрата сталої

цивілізаційної ідентичності позбавляє Україну можливості знайти власну нішу в умовах глобальної цивілізаційної конкуренції. Вона просто не зможе виробити та запропонувати світу власну унікальну «товар-програму», яка знайде реальний попит або в просторі глобальної техносфери, або в системі традиційних цивілізацій.

У цих умовах неадекватна цивілізаційним інтересам стратегія національного розвитку є основною перешкодою зміцнення позицій України в глобальній цивілізаційній конкуренції. Зовнішня, економічна, міграційна політики тощо не враховують цивілізаційні аспекти, створюючи додаткові труднощі. Насамперед звертає на себе увагу зовнішня політика, яка в умовах глобалізму стає одним з головних інструментів зовнішньої цивілізаційної експансії. Не враховується проблема цивілізаційної ідентичності як основи забезпечення глобальної конкурентоспроможності. Цивілізаційна ідентичність як найвища форма соціальної ідентичності являє собою усвідомлення культурно-історичної спільності групи народів або одного народу, що протиставляється іншим подібним спільнотам. В її основі лежить усвідомлення єдності цінностей, традицій, способу життя народів, що її утворюють.

Кожна держава характеризується моноцивілізаційною або поліцивілізаційною ідентичністю залежно від того, чи ґрунтується вона на одній або декількох цивілізаційних традиціях, чи формується як рубіжне утворення певної цивілізаційної системи. Цивілізаційну ідентичність України можна схарактеризувати як самоусвідомлення приналежності України до континентального типу цивілізацій, становлення її державності на основі православної цивілізаційної традиції з урахуванням сучасної цивілізаційної розколотості країни. Нинішній зовнішньополітичний курс, навпаки, спрямований на залучення України до іноцивілізаційних політичних, військових та економічних структур. Це веде до закріплення її периферійного положення, посилюючи тим самим процеси її маргіналізації. Звідси зовсім не впливає помилковість обраного українським керівництвом та елітою курсу на європейську інтеграцію. Але «європейський вибір» у суспільній свідомості мало чим відрізняється від нещодавнього «комуністичного майбутнього». Без відповіді залишаються два принципових питання: що таке Європа, якими є її місце та роль у глобальному світоустрої? Яке обличчя Європи найбільш відповідає інтересам України? Окреслена проблема має принципово важливе значення при формуванні адекватної умовам глобальної конкуренції національної глобалізаційної стратегії України.

Треба враховувати, що нова реальність глобального світу — це гостра цивілізаційна конкуренція, учасники якої діють за різними правилами. Кожен з можливих форматів Європи означає принципово відмінні умови цивілізаційної конкуренції для України. Євроатлантична модель означатиме перетворення її на один зі східних форпостів у процесі цивілізаційної експансії північноамериканської субцивілізації (США). Її наслідком будуть також гострі внутрішні конфлікти в українському суспільстві. Континентально-європейська модель за різних умов неодмінно матиме наслідком зміну цивілізаційного коду українського суспільства. Обидві моделі передбачають жорсткі дії, спрямовані на впровадження іноцивілізаційних стандартів існування, соціальної та індивідуальної поведінки. До того ж базові принципи континентально-європейської моделі внутрішньо суперечливі: викликає сумнів сама можливість того, щоб економіка була соціально-ринковою, а суспільство — неринковим, бо

самі засади «західнізму» як цивілізаційного типу (незалежно від стадії його розвитку — індустріальної або постіндустріальної), що ґрунтується на визначальній домінації матеріальних, економічних (ринкових) чинників існування і розвитку, роблять неможливим таку диференціацію.

Визначаючи цивілізаційні інтереси України, необхідно насамперед відповісти на запитання: яка Європа найбільше сприятиме конкурентоспроможності й сталому розвитку нашої держави — Європа з новими розподільчими лініями, де Україна буде прикордонною державою, або Європа, де Україна буде виконувати роль інтегруючої ланки і яка без України існувати не зможе? З відповіді на це запитання випливають усі інші кроки у різних аспектах національного стратегування.

Важливою передумовою забезпечення цивілізаційної безпеки держави є досягнення національної згоди, що повинна сприяти консолідації держави в інтересах її всебічного розвитку й адекватного реагування на цивілізаційні загрози. Проблема цивілізаційної консолідації є однією з найгостріших серед заходів зі зміцнення позицій України у глобальній цивілізаційній конкуренції. Справа в тому, що соціо- культурна рубіжність положення України визначає необхідність підтримання міжцивілізаційного балансу усередині суспільства й у світі в цілому. Насамперед це баланс між підтримкою домінуючої православної цивілізаційної традиції та створенням належних умов розвитку іноцивілізаційних спільнот, що разом з православною брали і беруть участь у творенні української державності. Це означає також і створення захисних механізмів, покликаних запобігати руйнуванню автохтонної цивілізаційної традиції, водночас із формуванням інституцій- нальних і функціональних умов діалогу цивілізацій усередині України та включенням цивілізаційних спільнот, що формують її, у глобальний діалог цивілізацій.

Важливо не допустити, щоб зростання ролі цивілізаційного чинника могло бути використане для провокування внутрішньосупільного розколу в Україні за цивілізаційною ознакою. При цьому слід усвідомлювати, що держава не здатна зруйнувати зв'язки кожної з цивілізаційних спільнот України зі своїми цивілізаціями. Важливо досягти того, щоб ці зв'язки не суперечили завданням збереження територіальної цілісності України та соціально-політичної цілісності українського народу як єдиної політичної нації.

Досягнення цивілізаційної консолідації неможливе без формування адекватної стратегії подолання супільної маргіналізації, яка насамперед виражається у загальному послабленні цивілізаційних принципів кожної з цивілізаційних спільнот України, розпаді сталих цивілізаційних зв'язків і формуванні нових, зміні цивілізаційного коду суспільства та окремих соціальних груп, і, відповідно, — зміні способу життя. Чинниками маргіналізації є фрагментація цивілізаційної ідентичності, індивідуалізація як вихід з жорстко обмеженого соціокуль- турного середовища, висока соціальна мобільність, трудова міграція. Важливим її чинником є також утвердження квазіуніверсальної системи норм і цінностей, що руйнує традиційні соціокультурні і політичні механізми супільної регуляції. Насамперед це впливає на значний занепад внутрішніх сил і динаміки домінуючої в Україні православної цивілізаційної спільноти. Виникає реальна загроза того, що суцільно маргіналізоване суспільство, тобто відгороджене, проміжне, з невизначеним статусом, яке не вважається «своїм» жодною цивілізаційною системою, буде відкинуте глобальним співтовариством як джерело соціальної нестабільності й аномії.

3. Маргіналізаційні процеси в Україні

Для характеристики якісно нової ситуації в Україні доречним є використання поняття «глобальна маргіналізація», суб'єктом якого може виступати не лише певна соціальна або етнічна група, а ціле суспільство. Глобальні маргінали «випали» з однієї соціокультурної реальності, але виявилися нездатними інкорпороватися в іншу. Нинішня політична стратегія, що реалізується в Україні, погрожує перетворити суспільство саме на такого глобального маргінала.

Під впливом процесів маргіналізації у цивілізаційній структурі українського суспільства виникли та зростають наступні тенденції:

- зростаюча деєтатизація, яка в умовах слабкості і неорганічності цивілізаційних зв'язків призводить до руйнування базисних основ регуляції суспільства;

- деіндустріалізація як результат зупинки «нерентабельних» підприємств і інтенсифікації вивозу сировини;

- архаїзація соціальних відносин, у яких посилюється значення первинних аскриптивних зв'язків (кланових, племінних, етнічних, земляцьких);

- соціальна мутація різноманітних суспільних верств під впливом пристосування до аномальних умов повсякденного життя;

- руйнування суспільних зв'язків у результаті послаблення інтеграційних механізмів і перетворення колись централізованої держави у конгломерат слабо зв'язаних між собою елементів;

- посилення соціальних бар'єрів у результаті різкої диференціації доходів і власності, почуття незахищеності, не адаптованості, песимістичні настрої в усіх верствах суспільства;

- активний розподіл («приватизація») державної власності через механізми неконтрольованої суспільством боротьби за владу, що означає «експропріацію», «розкуркулювання», «обгородження» стосовно величезної більшості населення;

- суцільний правовий нігілізм, криміналізація відносин у результаті масової аномії і підриву нормативно-ціннісних принципів соціокультурної регуляції;

- погіршення екологічної і демографічної ситуації в багатьох регіонах.

Маргіналізація зумовлює значний занепад внутрішніх сил і динаміки українського суспільства та взагалі російсько-православної цивілізації, необхідних для конструктивної відповіді на виклик Заходу, неоархаїзацію і Велику кримінальну революцію. Вона стає головною перешкодою для підвищення глобальної конкурентоспроможності України.

Існують реальні підстави вважати, що маргіналізаційні процеси в Україні будуть тривати і поглиблюватися.

Ми бачимо, що головним джерелом глобальної політичної інтеграції для України є залучення різноманітними групами інтересів глобальних сил на свій бік у внутрішньополітичній боротьбі та в конкуренції економічних і соціальних інтересів. Це посилює позиції таких груп у взаємодії з інститутами державної влади, однак водночас робить їх агентами зовнішніх інтересів і впливів, а ці інтереси далеко не

завжди відповідають національним інтересам, а частіше підривають основи національної конкурентоспроможності, руйнують механізми виживання суспільства.

Молода українська держава, що народилася на гребні останньої хвилі глобалізації, «зустрілася» із системою глобалізму в стані різкого зниження якості управління. Цей стан можна було б вважати «хворобою росту», якби він був властивим лише новонародженим незалежним державам. Насправді ж в ньому опинилися також і старі демократії, і авторитарні диктатури, і транзитивні суспільства. Виникають підстави вважати, що зниження якості національних управлінських систем певною мірою пов'язано з наслідками глобалізації для національних держав. Ці системи виявилися нездатними пристосуватися до наслідків інформаційної революції та умов глобальної конкуренції, беззахисними перед новітніми технологіями формування свідомості, що фактично використовуються нині проти національних держав. Більше того, ті рішення, що нав'язуються маніпуляторами, являють собою не шляхи реального вирішення проблем, а спрямовані на відволікання уваги від них, перенесення їх вирішення на невизначене майбутнє, що збільшує соціальне напруження і підвищує ризик соціальних катаклізмів. Самі ж управлінські системи все більше відгороджуються від реальності створеними ними самими фантомами, повністю занурюючись у взаємодію з реальністю ілюзорною.

Неадекватне сприйняття політичної дійсності стало головною рисою політичного світосприйняття суб'єктів політичного управління та національних управлінських систем у цілому. Ця колективна неадекватність веде до помилкових рішень і дій, які накопичуються з кумулятивним ефектом. Взагалі втрачається можливість самостійного визначення стратегічних національних інтересів і цілей, що веде до втрати управлінською системою орієнтації в політичному просторі і часі.

Характерною рисою поведінки управлінських систем стала безвідповідальність, безвітність мислення і дії, тобто відсутність чіткого усвідомлення результатів власних дій, спричинена неповним розумінням межі реального і віртуального світів.

Маргіналізоване суспільство не просто втрачає адекватний зв'язок з реальністю. Важливим висновком з тези про незупинну маргіналізацію України є усвідомлення втрати відчуття людиною ідентичності зі своїм суспільством, атомізації самого цього суспільства, зростанням прірви між «державою» і «суспільством», в основі якої лежить відрив еліти від мас. У результаті людина опиняється наодинці у хаотизованій соціальній системі, де, крім неї, самодостатньо діють лише владні структури з різним ступенем криміналізованості й корумпованості. Тим самим конфлікт людини і влади (політичної системи), за умов вторинності, нерозвиненості інститутів громадянського суспільства, постає у центрі соціальних відносин.

Конфлікт посилюється зростанням в умовах системи глобалізму тоталітарних тенденцій не тільки у галузі політики, але й у галузі господарювання, бізнесу. Мова йде про те, що глобальні корпорації, поширюючи свою діяльність на Україну, привносять сюди свої, західні за походженням і тоталітарні за змістом, принципи і методи менеджменту. Якщо в радянській соціалістичній системі людина, знаходячись в умовах політичних обмежень державного тоталітаризму, почувала себе достатньо вільно і комфортно у виробничому колективі, який компенсував відсутність політичної демократії належними соціальними гарантіями, то для західного капіталізму властива зворотна ситуація, коли за фасадом політичної демократії на

загальносуспільному рівні, яку пересічна людина відчуває від виборів до виборів, ховається «буденний» тоталітаризм на рівні виробництва та інших форм повсякденної соціальної взаємодії. Нині в українському суспільстві, де так і не сформувались усталені демократичні інститути, норми і правила, поширюються ще й тоталітарні технології менеджменту. Деформований українськими «провайдерами» західний тип менеджменту в міру його поширення в Україні ще й стає дедалі міцнішим чинником соціального ліквідаторства і звідси — маргіналізації українського суспільства. А це послаблює наші й без того слабкі позиції у глобальній конкуренції.

Специфічні умови глобальної цивілізаційної конкуренції породжують нові, досі невідомі проблеми підтримки внутрішньої стабільності і забезпечення соціальної справедливості. Цивілізація повинна мати високу здатність до розв'язання конфліктів в умовах змін, що їх породжують і створюють загрозу розколу суспільства і навіть його розпаду. Тому мусить постійно зберігатися ядро загальних цінностей, підриив яких слід розглядати як загрозу всьому суспільству. Принцип цивілізаційної єдності в цьому зв'язку здобуває істотне значення, оскільки саме він сприяє підтримці єдності й ідентичності сучасного суспільства в умовах кризи традиційних форм держави-нації і ремісії примітивних форм племінних зв'язків. Особливого значення він набуває під впливом зростаючої маргіналізації людини, соціальних груп та держави в цілому.

У цих умовах політика цивілізаційної безпеки має визначати і забезпечувати реалізацію основних напрямків подолання загрози маргіналізації. Важливо усвідомити, що наріжним каменем стратегії цивілізаційної безпеки України має стати універсальна цивілізаційна доктрина, що охоплює всі сфери суспільної життєдіяльності. Вона має стати концептуальною моделлю будівництва держави відповідно до принципів і цінностей цивілізаційної традиції, покликаної розкрити цивілізаційне призначення і потенціал держави.

Головною метою гарантування цивілізаційної безпеки України є створення і підтримка такого геополітичного, гео економічного і гео- культурного положення держави, яке створювало би сприятливі умови для збереження цивілізаційної ідентичності держави й особистості, розвитку їхнього цивілізаційного потенціалу, а також виключало б небезпеку послаблення чи втрати цивілізаційного контролю над життєвим простором держави.

Основними задачами гарантування цивілізаційної безпеки України є гарантія збереження і зміцнення цивілізаційного контролю життєвого простору держави; формування гармонійних внутрішньоцивілізаційних відносин між державами, заснованих на спільній цивілізаційній ідентичності; створення і забезпечення реалізації конкурентних переваг держави в умовах посилення глобальної цивілізаційної конкуренції; створення і підтримка ефективного функціонування системи мобілізації ресурсів цивілізаційного розвитку держави; забезпечення стійкості цивілізаційної традиції в процесі міжцивілізаційного діалогу.

Гарантування безпеки і захист цивілізаційних інтересів держави в геополітичній галузі є головним змістом політики держави в сфері міжнародних відносин. Тут основними напрямками гарантування цивілізаційної безпеки держави є формування нового справедливого світового порядку, базованого на принципі цивілізаційного плюралізму і рівноправності цивілізацій як суб'єктів світового розвитку і розвиток усебічного співробітництва й інтеграції держав на цивілізаційній основі. Саме

поглиблення і розвиток цивілізаційної інтеграції держав у межах певної цивілізації є найважливішим чинником, що сприяє зміцненню ролі відповідної цивілізації у світовому цивілізаційному процесі, ефективному врегулюванню міжнаціональних і міждержавних конфліктів, забезпеченню соціально-політичної стабільності як передумови цивілізаційного розвитку.

Реальна протидія маргіналізаційним процесам має здійснюватися на трьох рівнях: Людина, Суспільство (соціальні зв'язки), Держава. Ми бачимо зростання маргіналізації людини, яка втратила звичні орієнтири, цінності і, значною мірою, перспективу для самореалізації на власній Батьківщині, випадіння цілих соціальних верств зі звичних соціальних ніш, розпад механізмів соціальної інтеграції, втрату власної ідентичності суспільством в цілому, що позначається на відсутності державної стратегії, яка виходила б з реальних цивілізаційних інтересів українського суспільства. Не намагаючись тут пропонувати цілісну стратегію подолання маргіналізації, слід окреслити три основні пріоритетні напрямки, які потребують особливої уваги. Це мультиверситети, соціальне партнерство та широка континентальна інтеграція.

Оскільки головним ресурсом, здатним забезпечити прорив у глобальній конкуренції, є інтелектуальний капітал, знання, треба створювати інфраструктуру інноваційно-інтелектуального розвитку, яка спиратиметься на розвиток людських ресурсів. Негативна ситуація з інтелектуальним ресурсом суспільства позначається на конкурентоспроможності України на світовому ринку. Вже сьогодні вона не знаходить прийнятної місця у міжнародному поділі праці, а тому проблематичним є її перетворення на суб'єкта економічної системи глобалізму. Замість інтеграції України у глобальну економіку насправді відбувається процес розподілу українського суспільного багатства за допомогою інститутів міжнародного поділу праці. Після його завершення найбільш імовірно, що вона остаточно залишиться на узбіччі світових економічних процесів. Виключення України із системи світового поділу праці означатиме довершення її системної маргіналізації.

Очевидно, що єдиною інституцією, здатною забезпечити необхідні умови для інтеграції інтелектуальних ресурсів, накопичення і концентрації інтелектуального капіталу та його інвестування у модернізацію економіки, суспільства і державного механізму, є університети, насамперед класичні національні. Новітньою їх формою в постіндустріальних країнах є мультиверситети. Мова йде насамперед про перетворення університетів у центри інноваційно-випереджального розвитку суспільства, канали генерації й оновлення національної еліти, ключові чинники підвищення глобальної конкурентоспроможності України. При цьому, вирішуючи стратегічні завдання розвитку університетів (мультиверситетів) та масової підготовки університетів, не можна зациклюватися виключно на західній моделі університетської освіти.

Якщо університетська освіта, насамперед створення мультиверситетів, формує університетів — особистостей глобального суспільства, акумулюючи інтелектуальний капітал суспільства, забезпечуючи його інвестування у провідні сектори економіки, є першою умовою прориву України на шлях інноваційно-інтелектуального випереджального розвитку і тим самим створює сприятливі умови для глобальної конкуренції, то друга умова подолання маргіналізації знаходиться у

площині соціальної інтеграції, створення сприятливих соціальних умов для розвитку виробничих сил. Конкурентоспроможність, безперечно, залежить від стану вирішення соціальної проблематики, тому до головних умов реалізації переваг України у глобальній конкуренції належить розвиток соціального партнерства.

Третім пріоритетом у подоланні маргіналізаційних тенденцій є створення умов для використання поліцивілізаційної, рубіжної природи України як чинника її інституціоналізації в якості стабілізуючого, цементуючого компонента нової глобальної архітектури. У цьому сенсі треба створити таку конструкцію, щоб існуючі «мінуси», які сьогодні потенційно загрожують розколом за цивілізаційною ознакою, обернулися на «плюси». Очевидно, єдино можливим шляхом тут є стимулювання Україною процесів широкої континентальної інтеграції.

Новий регіоналізм може стати основою для відкидання мондіалістської перспективи розвитку людства. Новий регіоналізм передбачає формування цілісних репродуктивних одиниць світового господарства.

Слід наголосити, що саме ідея Великої Європи повинна стати основою української зовнішньої політики, що саме вона здатна вирішити ключові зовнішньо- і внутрішньополітичні проблеми нашої країни, що вона є єдино оптимальним виходом з того геополітичного положення, у якому знаходиться Україна. Альтернативою є увічнення статусу буферної зони, в якості якої реально бачить Україну більшість євробюрократії, та тотальна маргіналізація нашої держави. Реалізація ж ідеї Великої Європи дасть змогу Україні реально долучитися до формування безпечнішого і справедливішого світового порядку.

Гсополітичне, геочивілізаційне положення України створює сприятливі передумови її суб'єктивації у світовій політиці в якості важливого компонента цього континенталістського проекту.

ТЕМИ ДОПОВІДЕЙ І РЕФЕРАТІВ

1. Сутність і форми глобальної конкуренції.
2. Чинники та ресурси глобальної конкурентоспроможності.
3. Цивілізаційні засади формування глобальних конкурентних стратегій.
4. «Бунт проти Заходу» та «світ без Заходу»: альтернативні моделі конкурентних стратегій незахідних суспільств.
5. Феномен глобальної маргіналізації.
6. Виклики демодернізації українського суспільства та шляхи їх подолання.
7. Шляхи подолання маргіналізаційних тенденцій у розвитку українського суспільства.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО АНАЛІЗУ

1. Чому глобальна конкуренція стає конкуренцією між цивілізаціями?
2. Чим зумовлено роль цивілізаційного коду як ключового чинника конкурентоспроможності держави?
3. Схарактеризуйте зміст поняття «цивілізаційна безпека».
4. У чому полягає специфіка цивілізаційної ідентичності України?
5. У чому проявляються наслідки магіналізаційних процесів у цивілізаційній структурі українського суспільства?
6. Розкрийте сутність геополітичного проекту Великої Європи від Атлантики до Тихого океану?
7. Чи відповідає проект Великої Європи від Атлантики до Тихого океану цивілізаційним інтересам України?

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Глобалізація і сучасний міжнародний процес / За ред. проф. Б.І. Гуменюка і проф. С.О. Шергіна. — К.: Ун-т «Україна», 2009.
2. Горин Н. Глобализация и локальные цивилизации // Власть. — 2000. — № 1.
3. Делягин М.Г. Мировой кризис: Общая теория глобализации. — М.: ИНФРА-М, 2003.
4. Макбрайд У. Глобализация и межкультурный диалог // Вопросы философии. — 2003. — №1. — С. 80-87.
5. Медведко Л.И. Глобализация в гецивилизационных измерениях // Глобализация. Конфликт или диалог цивилизаций?— М.: ИД «Новый век», Ин-т микроэкономики, 2002.
6. Неклесса А.И. Глобализация: новый цивилизационный контекст // Безопасность Евразии. — 2001. — № 1.
7. Неклесса А.И. Проект «Глобализация». Глобальные стратегии в преддверии новой зры // Безопасность Евразии. — 2000. — № 1.
8. Неклесса А.И. «Российский проект» в новой системе координат XXI века // Глобальное сообщество: Картография постсовременного мира / Отв. ред. А.И. Неклесса. — М.: Восточная литература, 2002.
9. Панарин А.С. Глобальное политическое прогнозирование в эпоху стратегической нестабильности. — М.: Здиториал УРСС, 1999.
10. Панарин А.С. Православная цивилизация в глобальном мире. — М.: Алгоритм, 2002.
11. Цивилизационная структура современного мира: В 3 т.— Т. 1. Глобальные трансформации современности. — К.: Наукова думка, 2006.
12. Чешков М.А. Глобализация: контуры рамочной концепции // Проблемы глобализации: реальность, тенденции, прогнозы. — М.: Новый век, 2001.